

Осново- та словоскладання в казначейській терміносистемі

Статтю присвячено ролі осново- та словоскладання у казначейській терміносистемі. З'ясовано основні диференційні ознаки, притаманні складним термінам. Здійснено класифікацію складних номінативних одиниць казначейської лексики. Виокремлено юкстапозити, композити, аббревіатури казначейської термінологіки, описано їхні різноманітні модифікації.

Ключові слова: словоскладання, осново- та словоскладання, композити, юкстапозити, аббревіатури.

Постановка наукової проблеми та її значення. Із кожним роком зростає роль казначейської термінологіки у державі. Казначейська лексика фіксує найрізноманітніші аспекти – розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, фінансування, кредитування, що відбувається у зв'язку з бурхливим розвитком науки, розширенням відносин України зі світовою співдружністю.

Словотвірна структура казначейської терміносистеми динамічно реагує на зміни в економічному житті українського народу. У зв'язку з цим помітно зросла вага власне українських новотворів й іншомовних запозичень, переважно англіцизмів, прищвиджується творення казначейських термінів осново- та словоскладанням.

Одним із продуктивних способів творення казначейських термінів-дериватів є складання – прийом побудови формальних конструкцій через поєднання слів (або основ) чи їхніх скорочень (усічень), чим цей спосіб відрізняється від інших різновидів морфологічного словотвору, орієнтованих на творення простих слів.

Процес активізації зазначеного способу можна прокоментувати як вплив соціолінгвістичних чинників у зв'язку з радикальними змінами останнього часу, що відбуваються в державі, з'являється велика кількість нових понять, унаслідок чого виникає потреба в їхньому мовному втіленні. Крім екстралінгвальних, на процес активізації цього способу певний вплив здійснюють інтралінгвальні чинники, адже, на відміну від простих, складні терміни мають вищий ступінь конкретизації понять.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Лінгвістичному опису творення і функціонування української термінології присвячені студії А. С. Д'якова, М. А. Жовтобрюха, В. Л. Іващенко, Т. Р. Кияка, І. М. Кочан, А. В. Крижанівської, Л. Д. Малевич, Г. П. Мацюк, Н. Ф. Непийводи, Т. І. Панько, Л. М. Полюги, Л. О. Симоненко, О. О. Тараненка та інших учених. У сучасній економічній терміносистемі набули значного поширення однослівні терміни-композити – складні слова, які поєднують семантику кількох коренів чи основ у єдине значення. Багатоаспектне дослідження термінів-композитів у мовознавчій літературі запропонували Н. Ф. Клименко та Є. А. Карпіловська. Аналіз слів із міжнародними компонентами представлено в роботах І. М. Кочан, Л. О. Симоненко та ін. Однак проблеми осново- та словоскладання у казначейській терміносистемі ще не були об'єктом наукового дослідження.

Мета й завдання статті. Мета статті – визначити роль та характер словотвірних моделей у казначейській терміносистемі. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати диференційні ознаки, притаманні складним термінам; 2) здійснити класифікацію складних номінативних одиниць казначейської лексики; 3) виокремити юкстапозити, композити, аббревіатури казначейської термінологіки, описати їхні різноманітні модифікації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У лінгвістичній науці вчені, беручи за основу низку певних кваліфікаційних принципів аналізу терміна, подають різні його дефініції. У пропонованому дослідженні ми послуговуватимемося поширеним у мовознавстві визначенням терміна, поданим у «Словнику української мови» в 11-ти томах: «Термін – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя» [9, т. 10, с. 88].

У сучасній українській літературній мові найпродуктивніший після афіксації спосіб творення слів-термінів – складання. Це спосіб творення шляхом об'єднання в одне ціле кількох слів або основ: *евродолари, банк-кореспондент*. Складні слова, у яких поєднуються стислість і семантична насиченість, виявляється економія мовних засобів, більш повно виражають нові поняття. На відміну від

словосполучень, складним термінам притаманна формальна та значеннєва злитість. Необхідність точніше й повніше назвати нові явища, відобразити їхні істотні ознаки зумовила появу великої кількості складних слів.

Складні номінативні одиниці у казначейській терміносистемі поділяються на такі групи:

1. Юкстапозити (латин. *Juxta* – поряд, біля і *positio* – місце). Складники таких одиниць – слова чи словоформи, поєднані в одному складному слові без з'єднувальних голосних за допомогою дефіса: *нетто-ставка, рахунок-фактура, соло-вексель, нетто-ціна, банк-посередник, банк-агент, банк-акцептант, банк-дилер, банк-емітент, банк-міст, банк-кореспондент, бізнес-план, білль-брокер, борт-брокер, брокер-комісіонер, брокер-трейдер, брутто-відсотки, брутто-прибуток, брутто-ставка, вексель-секунда, вексель-соло, вексель-терція, грант-еквівалент, грант-елемент, екстра-дивіденд, індекс-резидент, кліринг-банк, крос-коефіцієнт, крос-курс, крос-умова, лендінг-бізнес, нетто-активи, нетто-пропозиція, нетто-премія, нетто-рахунок, траст-компанія, траст-сертифікат*.

Юкстапозити, на відміну від синтаксичних словосполучень, утворених із головного слова та прикладки, виражають одне поняття. Від інших типів складних термінів вони відрізняються певними рисами: складаються з рівнозначних частин і належать до однієї лексико-граматичної категорії.

2. Композити (латин. *compositus* – складний, складений із частин), у яких основи поєднані за допомогою інтерфіксів *-o*, *-e*, *-i* або без них (дуже рідко): *самоокупність, самофінансування, фондово-віддача, фондомісткість, фондоозброєність, ціноутворення, конкурентоспроможність, документообіг*. Зберігає свою продуктивність творення казначейських термінів-композитів від іменникових основ різного походження на позначення явищ і процесів казначейської дійсності (*валютообмін, капіталовкладення, конкурентоспроможність, платоспроможність, товарообіг*). Поширені терміни-композити, що експлікують суб'єктів казначейських відносин (*заставадавець, заставаотримач, лізингодавець, лізингоотримувач, рекламодавець*). Перший компонент таких сполук утворено з казначейських термінів, а другий – дієслівної основи українського походження.

У ролі опорних елементів композитів виступають переважно іменники в називному відмінку, наприклад: *конкурентоспроможність*. Опорний компонент – лексема на позначення родового поняття, а залежний – видового.

Істотно зріс словотвірний потенціал з основами *макро-*, *мікро-*: *макроекономіка, макромаркетинг, макросередовище, мікробізнес, мікромаркетинг, мікроекономіка, мікромодель, мікросередовище*. Значну інтенсивність творень таких конструкцій пояснюємо підвищеною потребою у стандартних семантично спеціалізованих засобах терміноутворення. Лексеми з основами *макро-*, *мікро-* утворюють опозитивні пари у терміносистемі: *макроекономіка – мікроекономіка, макросередовище – мікросередовище, макроконфлікт – мікроконфлікт* [5, с. 86].

Складання казначейських термінів, виражених прикметниками, відбувається за такими основними моделями:

1. На базі сурядних словосполучень двох і більше прикметників: *професійно-класифікаційний, командно-адміністративний, індивідуально-трудоий, допомога науково-технічна*.

2. На основі підрядних сполучень іменника та прикметника: *заробіток загальнобригадний, приватномонополістичний, приватногосподарський, комітет малозабезпечений, внутрішньообласний, високооплачуваний, висококваліфікований, низькокваліфікований, низькооплачуваний, система багаторівнева пенсійна*.

Серед складних іменників і прикметників є чимало номінацій, утворених за допомогою компонентів *пів-*, *напів-* у першій частині, яким надають статусу префіксоїдів. Слова з *пів-*, *напів-* тяжіють до композитних дериватів, бо *пів-* (означає половина) співвідноситься зі словом: *напівбезробіття, напівробітник, напівбезробітний, напівкваліфікований, напівпрофесійний*. У системі складних слів існує чисте основоскладання та змішане (ускладнене афіксами). Чисте складання досить продуктивне у межах композитних дериватів іменників, прикметників і прислівників, співвідносних із кількома типами словосполучень. До найпоширеніших засобів маркування казначейської лексики належать передусім складні іменники, утворені на базі сполук іменник + іменник: *людино-година, людино-день, людино-рік, працевтрати, працевлаштування, трудозатрати, лізингоотримувач*. Другий тип структурують складні іменники, мотивовані сполученням прикметник + іменник: *нововведення*. До третього типу зараховуємо складні іменники, дериваційною основою яких слугує словосполучення числівник + іменник: *трипартизм, триплікат*. До четвертого типу – іменники, мотивовані словосполученням займенник + іменник: *самоконтроль, самоорганізація*. У цих утвореннях займенник

сам набуває значення префіксоїда, однак похідні лексеми зазначеного зразка вважають композитними. До п'ятого типу належать іменники, утворені на основі сполучення прислівника та іменника: *малозабезпечення*.

У сучасній українській літературній мові складні слова часто утворюються у поєднанні з афіксацією – матеріально вираженим і нульовим суфіксами, зрідка префіксами.

Крім слово- й основоскладання, вирізняють і такий спосіб, як аббревіація (від латин. *abbrevio* – скорочую), що полягає в утворенні похідних лексем шляхом скорочення твірних основ. Аббревіація відрізняється від складання тим, що при складанні з'єднані компоненти – повноцінні семантичні одиниці, а при аббревіації структурні елементи – найчастіше асемантичні частини слова або окремі звуки, «уламки» слів: *соцстрах* (*соціальне страхування*) [3, с. 129]. Аббревіатури виникають на базі змісту, закріпленого у словосполученнях, які виконують номінативну функцію, тому при називанні реальних об'єктів відбувається повторна номінація. Словосполучення, що називають широкоживані казначейські поняття, іноді складаються з кількох компонентів, тому не можуть бути зручними в користуванні.

Виникнення аббревіатур спричинене потребою заміни громіздких утворень на компактні однослівні структури. Аббревіатури найбільш поширені серед іменників, рідше серед прикметників. В інших частинах мови не трапляються слова, утворені шляхом аббревіації.

Джерела аббревіації – розвиток казначейської сфери, ділового спілкування, реклами. Аббревіатури з'являються у мові досить активно й суттєво впливають на всю систему словотворення.

Аббревіатури казначейської терміносистеми репрезентовані такими типами:

1. Складовим – нові слова утворені з усічених основ кількох слів: *соцзабез, профком, овербот, оверсолд, овердрафт*.

2. Комбінованим, що є одним із найактивніший типів поповнення необхідних слів у сучасній українській літературній мові. У такому разі інновації утворені поєднанням усіченої основи слова (кількох слів) з окремим словом: *трансакція, капіталовіддача, квазідержбанк*.

3. Ініціальним – аббревіатури утворюються складанням початкових літер слів, що слугують твірною базою: *ЄВС* (*Європейська валютна система*), *ЄАВТ* (*Європейська асоціація вільної торгівлі*), *МПК* (*Міжнародна патентна класифікація*), *МВФ* (*Міжнародний валютний фонд*), *ЄФВС* (*Європейський фонд валютного співробітництва*), *ЄФРР* (*Європейський фонд регіонального розвитку*), *МФО* (*Міжфіліальні обороти*), *ЄЕС* (*Європейська економічне співробітництво*), *ЄІБ* (*Європейський інвестиційний банк*), *ЄБРР* (*Європейський банк реконструкції та розвитку*), *СЕР* (*система електронних платежів*). Потрібно наголосити, що дериваційною базою аббревіатур слугують композити, але не зафіксовано жодного випадку, коли б цю функцію виконували юкстапозити.

Розглянуті три типи аббревіатур засвідчують лише поєднання прикметникових та іменникових, двох іменникових чи двох прикметникових компонентів.

До процесу творення аббревіатур, особливо складених не із частин слів, а з окремих звуків чи букв, потрібно підходити обережно та стримано, бо такі деривати за своєю формою бувають незрозумілими поза контекстом, а живуть вони в мові до того часу, доки існують словосполучення, які стали основою для їхнього творення. Така аббревіатура може припинити своє використання зі зникненням повного найменування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Поява термінів складної будови зумовлена бажанням увійти у європейську мовну спільність. Складні терміни становлять значну частину словникового запасу української мови. Серед стандартних частин складання значне місце належить іномовним за походженням лексемам, переважно вже усталеним в українській казначейській терміносистемі. Нагромадження запозичених слів стимулює активізацію способу поєднання основ. Аналіз казначейської системи показав зростання кількості складних слів у сучасній українській мові. Найбільшу питому вагу мають композити із з'єднувальними голосними, зазвичай інтерфіксом *-о-*. Вони стабільні, однозначні й, на відміну від словосполучень, економніші.

Наукові розвідки, присвячені творенню складних слів, а також термінів-словосполучень казначейської термінологіки слугуватимуть перспективою подальших досліджень.

Джерела та література

1. Багрій П. І. Економічний словник / П. І. Багрій, С. І. Дорогунцов. – К. : Укр. енцикл., 1973. – 622 с.
2. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 184 с.

3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 207 с.
4. Економічний словник-довідник / [за ред. В. Мочерного]. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
5. Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Українська мова. – 2003. – № 3–4. – С. 83–105.
6. Лищишин О. І. Довідник економіста-підприємця / О. І. Лищишин, С. В. Матолич. – Львів : [б. в.], 1992. – 176 с.
7. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 215 с.
8. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – 407 с.
9. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Васковец Людмила. Осново- и словосложение в казначейской терминосистеме. Стаття посвящена роли основосложения и словосложения в казначейской терминосистеме. Выяснено, что сложным терминам присущи такие основные дифференциальные признаки, как формальная и смысловая слитность. Доказано, что сложные лексемы более полно выражают новые понятия, у них обнаружена экономия языковых средств благодаря сочетанию краткости и семантической насыщенности. Осуществлена классификация сложных номинативных единиц казначейской лексики. В корпусе казначейской терминологии выделены юкстапозиты, композиты, аббревиатуры и описаны их различные модификации. В статье указано, что накопление заимствованных слов в современном украинском языке стимулирует активизацию способа сочетания основ.

Ключевые слова: словосложение, основосложение, композиты, юкстапозиты, аббревиатуры.

Vaskovets Lyudmyla. The World-building and Basis-building in Treasury Terminology. The article is dedicated to the role of world-building and basis-building in treasury terminology. It is found that complex terms have basic differential features as formal and semantic amalgamation. In is investigated that complex terms express new concepts fully new concepts and we have saving of language tools thanks to the combination of brevity and semantic concentration. The classification of complex nominative units of the treasury vocabulary is realized. In the structure of treasury terminology the yuxtapozites, composites, abbreviations are marked out and their different modification are described. In the article noted that the concentration of loanwords in modern Ukrainian language stimulate the starring up bases' combining method.

Key words: word-building, bases-building, composites, yuxtapozites, abbreviations.

Стаття надійшла до редколегії
22.03.2013 р.

УДК 821.161.2

Тетяна Вільчинська

Лінгвокультурна природа концепту «гріх» у драматичній творчості В. Винниченка

Стаття присвячена аналізу концепту «гріх», що репрезентує етичну сферу буття людини. Розглянуто семантично-когнітивні особливості цього мовно-ментального феномену у драматичній творчості В. Винниченка.

Ключові слова: концепт, гріх, етнокультура, драматична творчість, В. Винниченко.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень із цієї проблеми. Сучасна лінгвістика позначена загальною спрямованістю та орієнтацією на інтеграцію мовознавчого та культурологічного підходів до аналізу ідіолектів письменників. Концептуальна картина світу окремого автора – унікальний фрагмент універсальної та національної мовних картин світу в аспекті репрезентації значеннєвих планів, семантичного наповнення лексико-фразеологічних одиниць. Структуру, особливості вербалізації та функціонування окремих концептів у ідіолектах письменників і пов'язані з ними культурологічні компоненти ґрунтовно проаналізовані у численних працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців (В. Кононенко, В. Старко, Т. Радзівська, М. Скаб, Т. Космеда, В. Жайво-